

6. Латиноязычные источники по истории древней Руси: Германия. Середина XII – середина XIII в. – М.; Л., 1990.
7. Творогов О.В. “Бремя” // Энциклопедия “Слова о полку Игореве в пяти томах. – СПб., 1995. – Т. 1.
8. Рабинович р.А. Карпато-Днестровские земли во второй половине IX–первой половине XIII в. – Автореф. дисс... канд. истор. наук. – СПб., 1996.
9. Добролюбский А.О., Руссев Н.Д. Кочевое и оседлое население Северо-Западного Причерноморья в X-XIV вв. // Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья. – К., 1986.
10. Добролюбский А.О. Кочевники Северо-Западного Причерноморья в эпоху средневековья. – К., 1986.
11. Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (Преимущественно по летописям). – К., 1883.
12. Батюшков П.Н. Бессарабия. Историческое описание. – СПб., 1892.
13. Середонин С.М. Историческая география. Лекции, читанные в Императорском Петроградском Археологическом Институте. – Пг., 1916.
14. Насонов Н.А. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – М., 1951.
15. Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X-XIV вв. // МИА. – М., 1967. – № 140.
16. Шушарин В.П. Этническая история Восточного Прикарпатья XI-XII вв. // Становление раннефеодальных славянских государств. Материалы научной сессии польских и советских историков. – К., 1972.
17. Spinei V. Moldova in the 10th-14th Centuries. – Bucuresti, 1986.
18. Матузова В.И. Английские средневековые источники IX-XIII вв. (тексты, перевод, комментарий). – М., 1979.
19. История Венгрии. – М., 1971. – Т. 1.
20. Никиты Хониата История со времен царствования Иоанна Комнина. Т. I (1118-1185) // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии. – СПб., 1860.
21. Литаврин Г.Г. Влахи византийских источников X-XIII вв. // Юго-Восточная Европа в средние века. – Кишинев, 1972.
22. Киннам Иоанн. Краткое обозрение царствования Иоанна и Мануила Комнинов (1118-1180) // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии. – СПб., 1859.
23. Коновалова И.Г. Арабские источники XII–XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1990 года. – М., 1991.

Summary

In the article on the basis of the complex analysis of set of written sources about a history of Carpath Black Sea Region region in XII - first half XIII centuries is described the extraordinary complexity of ethno-political conditions in these territories. Simultaneously is shown the intensive penetration of the slavic Ukrainian population in Territories between the rivers of a Prut and Dniest, and also for Danube, where subsequently was formed “The Bottom part of Galich” (“Galitskoe Poniz’e”).

П.М. Кулаковський

ЦЕРКОВНІ СТРУКТУРИ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ ЗА ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (1618 – 1648)

У 1618 р. внаслідок укладення Деулінського перемир'я частина сіверських земель, що протягом попереднього століття перебувала у складі Московської держави, була приєднана до Речі Посполитої. Перед урядом останньої повставало цілий ряд досить складних завдань, без вирішення яких про закріплення приєднаних територій у складі Польсько-Литовської держави не могло бути й мови. Серед таких завдань, безперечно, було й питання перебудови на сіверських землях церковних стосунків. Закріплення тут привілейованого становища православної церкви, що відверто орієнтувалася на Москву, не входило, та й не могло входити, в плани керівництва Речі Посполитої. У цій державі, починаючи з кінця XVI ст., вівся планомірний наступ на православну церкву як шляхом

втягнення її в унію, так і посиленням фундаційних заходів, що призводили до просування на схід католицької церкви та її орденів. На момент укладення Деулінського перемир'я у прокатолицьких колах, що гуртувалися навколо короля Сигізмунда III, ще панував оптимізм щодо відносної простоти вирішення ситуації на свою користь. Недалеке майбутнє спростувало такі погляди, а політика Варшави стосовно приєднаних територій завжди відставала від реальних змін в регіоні. Виявлення тенденцій у розвитку міжконфесійних стосунків на Чернігово-Сіверщині, встановлення динаміки розвитку церковних структур та простеження рис королівської політики щодо місцевої релігійної ситуації мають значну актуальність і є завданнями даної статті.

У попередній історіографії розглядалися лише окремі аспекти поставленої проблеми.

Найбільш докладно релігійна ситуація на Чернігово-Сіверщині простежена у фундаментальній праці Філарета, присвяченій історії Чернігівської єпархії. Автор оперував достатньо широкою джерельною базою, але синтезував її інформацію, враховуючи, насамперед, розвиток православної церкви, що було цілком логічним, зважаючи на умови, в яких писалася й була опублікована його праця [41; 42; 43].

Діяльність католицької церкви та її орденів (єзуїтського й домініканського) на території Чернігово-Сіверщини розглядали у своїх працях М.Гожковський, С.Заленський, Я.Гіжицький і Т.Длугош [45; 47; 49; 50]. Праці цих авторів є досить цінними, зважаючи на використання ряду джерел, що на сьогодні не перебувають в науковому обігу.

Окремі аспекти поширення унії на Чернігово-Сіверщині в контексті даного процесу в Смоленському воєводстві висвітлюються у вартісних працях Я.Крайцара та Б.Флорі [44; 48]. Безпосередньо релігійним процесам, що мали місце у Чернігівському воєводстві, присвячена оглядова студія Ю.Куракіна [36]. Втім, у повідомленні цього автора проблема радше формулюється, ніж вирішується.

Таким чином, комплексно ситуація з церковними структурами на Чернігово-Сіверщині аналізується у даній статті вперше.

Після включення Смоленщини та частини сіверських земель до Речі Посполитої король Сигізмунд III та адміністратор цих територій його син Владислав Ваза приділяли значну увагу створенню умов для діяльності тут католицької та уніатської церков. У базовому документі щодо приєднаних територій – інструкції, виданій у квітні 1619 р. Владиславом Вазою своїм комісарам, що мали провести їх ревізію – декларувалося бажання короля заснувати у Смоленську католицьке єпископство, капітулу та три монастирі католицьких орденів [21.-S.465–466]. На той час католицькі ордени єзуїтів, бернардинців та домініканців вже мали в Смоленську свої костели [44.-С.87]. Однак окрему католицьку дієцезію в регіоні довго створити не вдавалося. У 1625 р. Сигізмунд III видав фундаційний акт на заснування такої дієцезії. Її юрисдикція мала поширюватися на Смоленське, Сіверське та Чернігівське князівства [45.-S.50]. На її забезпечення король виділяв величезні земельні ресурси, але римська курія не давала згоди на її заснування, пояснюючи це незначною кількістю вірних у регіоні. Відтак територія трьох згаданих князівств належала до Віленської дієцезії [28.-С.180].

У такій ситуації король та адміністратор утверджували католицизм у регіоні шляхом заснування тут садиб католицьких орденів. Виразна перевага надавалася домініканцям. 20 березня 1625 р. Сигізмунд III видав привілей на фундацію їхнього ордену в Новгороді-Сіверському. Згодом до міста прибули перші домініканські ксьондзи – Миколай Петриковський і Вацлав Гроловський [11.-К.407v.-409v.] З часом їх число зросло до дванадцяти [49.-S.199]. На утримання цього кляштору були надані маєтності Полошки, Тулиголів, Уланів, озеро Лужине, половина озера Рома та 50 ланів ґрунту за містом [49.-S.198–199; 11.-К.407v.-409v.] У середині 1629 р. ця фундація була схвалена на генеральній капітулі в Римі [49.-S.199]. Домініканський кляштор у Чернігові існував вже у 1627 р. й містився у колишній кафедральній церкві Бориса й Гліба. 20 червня 1628 р. Владислав Ваза видав мандат чернігівському капітанові Я. Куновському, щоб подав у посесію домініканцям маєтності, виділені королівськими комісарами. Напевно йшлося про Мрин та село Киянку. Згодом, 20 лютого 1629 р., Сигізмунд III видав фундаційний привілей чернігівським домініканцям. Першим пріором чернігівського домініканського конвенту став у 1627 р. вже згаданий Вацлав Гроловський (Гроловський) [49.-S.45-47; 47]. Домініканський кляштор існував і в Ніжині. На думку Я.М. Гіжицького, заснував його Сигізмунд III [49.-S.197-198]. Які належали маєтності ніжинським домініканцям, невідомо.

Складніше ситуація виглядала з адміністративними осередками східної церкви. 12 травня 1623 р. Сигізмунд III на прохання смоленської шляхти видав документ під назвою “Прерогатива”, що проголошував законним існування на території Смоленщини і Сіверщини, крім католицької церкви, лише унійної церкви [14.-К.327-328; 44.-С.88]. З самого початку входження цих провінцій до Речі Посполитої смоленська православна архієпархія знаходилися в руках архієпископа Сергія, який

згодом визнав унію, але реальних кроків щодо її впровадження на підлеглий йому території не здійснював [44.-С.88-89]. Його наступник – Лев Кревза – був зведений у 1625 р. на смоленську кафедру з цілком визначеним завданням поширення унії. Як свідчить виданий йому королівський привілей, під юрисдикцію Л.Кревзи передавалися всі “грецькі” церкви у Смоленському, Сіверському та Чернігівському князівствах [44.-С.90; 5.-Л.208-213об.] Ймовірно тоді ж (королівське підтвердження відповідного привілею датується 23 березня 1626 р.) було відновлена чернігівська архімандрія, що надавалася уніатові Кирилові Ставровецькому. Її центром визнавався василіанський монастир, заснований при церкві Пречистої Богородиці під Черніговом. Виданий королем документ вимагав від архімандрита, щоб владиці смоленському “був послушний й єдність з костелом римським тримав”. Чернігівський архімандрит отримав від короля у Чернігівській волості 100 волок на урочищі Овдієвщина, 15 волок на острові Киянка, острів Борок, озера Святе, Галич і Богородицьке під Слабином [11.-К.92-93v.] Згодом уніатському духовенству почали надавати й окремі церкви. Так, 16 квітня 1631 р. Сигізмунд III призначив настоятелем чернігівської церкви Спаса, що довгий час пустувала, уніата Йозефа Грегоровича [6.-Л.115об.-116].

Підпорядкування чернігівської архімандрії смоленській унійній архієпархії збереглося й надалі. Королівські привілеї, що стосувалися Чернігово-Сіверщини зобов’язували руське духовенство підпорядковуватися смоленському архієпископові [28.-С.180].

Більшість місцевого населення, однак, сповідувала православ’я, церковна організація якого у цей період у Речі Посполитій не визнавалася. У кінці 1620-х рр. перемишльський єпископ Ісайя Копинський отримав новий титул “архієпископа смоленського, чернігівського і всього Сівера” [36.-С.75]. Залишався він на цій посаді до літа 1631 р., коли був обраний київським митрополитом [35.-С.147]. Після номінації Л.Кревзи на смоленське архієпископство ним було докладено немало зусиль, щоб зміцнити і організаційну структуру, і кількість вірних унійної церкви на Смоленщині та Сіверщині. Разом з тим ці зусилля приносили незначний ефект: Л. Кревза у січні 1629 р., відсилаючи звіт до Риму, відзначив, що з 3000 парафій єпархії лише незначна частина визнає його владу [48.-Р.414; 44.-С.92]. На початку 1630-х рр. Л.Кревза та його оточення розпочали акцію з насильного навернення православних на унію. У липні 1631 р. у Стародубі посланець Л. Кревзи протопіп Ісайя “запечатав” православні (“руські”) церкви і намагався скликати до себе православних попів. Це призвело до зіткнення між його супровідниками та стародубським міщанами. Ймовірно, саме це змусило Ісайю відмовитися від запланованої поїзди до Новгород-Сіверського з тією ж метою [23.-С.117; 44.-С.93]. Згодом, у вересні того ж року, посланці Л.Кревзи з’явилися вже й на Чернігово-Сіверщині. Прибулі до Новгорода-Сіверського архімандрит Варлаам (Чапля) та смоленський себежський протопіп Йосиф Григорійович за допомогою гайдуків місцевого капітана Я.Кунинського “запечатали” церкви у Спаському монастирі, вигнавши звідтіля православних ченців та вилучивши монастирську казну й книги. За свідченнями ченців Спаського монастиря, що втекли у Московську державу, – попа Іони та старця Обрамєя, Л.Кревза незабаром мав особисто приїхати до Новгород-Сіверського з наміром “русские церкви... все сломать и вводит лядская вера” [23.-С.118-119; 44.-С.93]. За повідомленням Івана Андреєва, який вийшов у кінці серпня 1631 р. з “литовського” полону в Путивль, стародубці й новгородці у зв’язку з утисками віри готові йти на государеве ім’я [4.-Л.437]. Зовсім не випадково після цих акцій у Стародубі й Новгороді-Сіверському, які були проявами цілеспрямованої політики Л.Кревзи щодо насадження унії, міграційний рух з Чернігово-Сіверщини у Московську державу значно посилювався. Так, у листопаді 1632 р. в Рильськ з новгород-сіверських сіл та деревень Крупця, Гирина, Уланова, Старикова, Кучунівки (Кучерівки?) на “государеве ім’я” перейшло 173 особи. При чому у великій кількості були представлені селяни сіл Крупця та Уланова, які прибули на чолі зі своїми попами [3.-Л.389-398; 23.-С.130].

Вписи польської королівської канцелярії засвідчують, що Л.Кревза користувався всебічною підтримкою Сигізмунда III. Так, згаданий православний новгород-сіверський Спаський монастир був наданий йому ще перед 1630 р., а 15 квітня 1631 р. він отримав ще й монастир святої Трійці у цьому місті з уходом Барень Мелонський і з селищем Очкасів. Цей привілей зазначав, що обидва монастирі надані для владики смоленського й чернігівського та уніатського духовенства [6.-Л.114об.-115об.].

Політика Л. Кревзи, підтримана королем, викликала не лише міграцію частини православного населення у межі Московської держави, але й спротив у межах самої Речі Посполитої. На захист православ’я виступило запорозьке козацтво. В інструкції своїм послам на надзвичайний сейм 1632 р. воно відзначало, що в Сіверській землі, біля Чернігова, духовні східної церкви не можуть безпечно відправляти службу ні в церквах, ні у своїх домах [15.-К.1527]. Лише початок Смоленської війни поклав кінець проведенню політики Л. Кревзи.

Як видно з викладеного матеріалу, після Деуліна на території Чернігово-Сіверщини збереглися деякі православні монастирі – новгород-сіверські Спаський та Троїцький. Під час проведення ревізії провінції у 1620 р. їм були підтверджені права на частину своїх колишніх земельних володінь [29.-

С.142-148]. Натомість, у Чернігові монастирів, правдоподібно, не залишилося. Принаймні, земельні володіння чернігівського Єлецького монастиря роздавалися після 1618 р. шляхтичам на ленному праві [7.-Л.55об.-56].

Таким чином, місцеві осередки католицької, уніатської, мабуть й православної церков були тісно пов'язані з Смоленськом, що мало узгоджувалося з існуючим у Речі Посполитій територіально-адміністративним устроєм.

Переведення Чернігово-Сіверщини зі становища провінції, підпорядкованій адміністрації Владислава Вази, в статус воєводства у складі Корони, що відбулося протягом 1633-1635 рр., вимагало і перегляду церковного устрою регіону, який склався протягом 1620-х рр. Окрема католицька дієцезія на території відвойованих провінцій була створена лише 1636 р., що пояснюється позицією римської курії, яка довго вважала чисельність своїх вірних тут недостатньою. До цього вони підпорядковувалися віленському єпископу. Початково адміністрація створеної смоленської дієцезії поширювалася і на Чернігово-Сіверщину. Щодо цього велася дискусія на сеймі 1638 р. Останній ухвалив компромісне рішення – смоленський єпископ отримав місце у сенаті, а територія Чернігівського воєводства приєднувалася до київської дієцезії [32.-С.451; 45.-С.38-39]. Таким чином встановлювалися межі між смоленською та київською дієцезіями згідно з кордоном між Великим князівством Литовським та Короною.

У 1630-х рр. продовжувалася політика зміцнення й розширення представництва католицьких орденів на Чернігово-Сіверщині. 1635 р. окремою сеймовою конституцією були potwierджені фундації домініканців у Чернігові, Новгороді-Сіверському та Ніжині [32.-С.419]. Крім домініканців, в регіоні з'явилися й єзуїти. Єзуїтську колегію у Новгороді-Сіверському в 1635 р. заснував місцевий староста О. Пісочинський. Єзуїти мали отримати всі маєтності по колишньому Спаському монастиреві й Меленський обруб [9.-Л.2-3; 50.-С.1403]. Під керівництвом прибулих на початку 1636 р. двох перших єзуїтів Спаський монастир досить швидко був перероблений на костел [50.-С.1400-1401]. На сеймі 1638 р. О. Пісочинський домогся затвердження своєї фундації для ордену сеймом, яка була підтверджена ще й конституцією сейму 1647 р. [32.-С.458; 32а.-С.66]. Невдовзі після заснування, у 1637 р., староста поступився колегії селами Горбів, Ананчин і Горки, селом Чехин, набутих від Миколая Дрогомира, а також виклопотав у короля привілей, згідно з яким від'єднав від староства села Глазів й Олтар та передав їх єзуїтам [13.-К.373-373v.; 9.-Л.6-6об., 3-3об., 5-5об.] Крім О. Пісочинського, матеріальному зміцненню новгород-сіверських єзуїтів сприяв вінницький староста Адам Калиновський, який записав їм у 1640 р. 20 тис. злотих на своїй подільській маєтності – Батозі. Ще 1636 р. новгород-сіверські єзуїти заснували школу, яка у жовтні 1646 р. була перетворена у колегію. Ректором її став отець Себастьян Рогозинський. При колегії існувала бурса музик та бібліотека [50.-С.1401-1403].

Крім Новгорода-Сіверського, невелика єзуїтська місія була в Сосниці. Син О.Пісочинського, вихованець єзуїтів Ян надав їм у володіння село Спаське [43.-С.98,117].

У 1648 р. єзуїти, так само як і домініканці, або стали жертвою козацько-селянського повстання, або втекли в глибокі країни.

Втім католицтво у Чернігівському воєводстві мало не такі сильні позиції, як у Смоленському. Католицькі святині, за винятком найголовніших, наприклад, у Чернігові костелів домініканців (колишньої церкви Бориса й Гліба) та збудованого на місці церкви святої Параскеви [39.-С.16], були дерев'яними і зводилися переважно у міських поселеннях. Фактором, що, певною мірою, стримував поширення католицтва в регіоні, була відсутність тут земельних володінь київської дієцезії. Про це наголошував у своєму виступі на сеймі 1639 р. київський єпископ О.Соколовський, звертаючись з проханням до сейму про виділення на розробку для єпископства шмату лісу на Чернігово-Сіверщині: "... конституція, прошу, нехай стане... і на мене, і на моє єпископство, в дієцезії як на законних, так і світських капланів..., щоб гроші, за ті попели взяті, обернути на костели й інші будинки..." [20.-К.8; 16.-С.423-424; 22.-К.311-311v.]

Складним на Чернігово-Сіверщині було становище унійної церкви. Відновлена як унійна у 1626 р. чернігівська архімандрія довгий час існувала лише формально. Після Смоленської війни чернігівський архімандрит Кирило Ставровецький за королівської підтримки дещо зміцнив матеріальне становище своєї архімандрії: йому вдалося повернути до неї значну частину з наданих архімандрії ще у 1626 р. 100 волок під Черніговом [19.-К.91-93; 8.-Л.43об.-46]. Втім придані до архімандрії села Горбів та Овдіївка постійно піддавалися наїздам з боку сусідніх землевласників. Прихильників унії на Чернігово-Сіверщині було настільки мало, що К.Ставровецький не зміг навіть відбудувати Єлецький монастир, де формально містився центр архімандрії [39.-С.16; 33.-С.7]. Небезпекою переходу архімандрії після смерті К.Ставровецького до рук "схизматиків" пояснювалося видання 3 березня 1643 р., ще за життя чернігівського архімандрита, королівського привілею на коад'юторію архімандрії законникові монастиря святого Базилія Іларіонові Котковському.

Принагідно привілей зазначає про його підпорядкування смоленському й чернігівському архієпископові Андрієві Золотому-Квашнину [12.-К.499v.-500]. К.Ставровецький помер 1647 р., видавши попереднього року в Чернігові, правдоподібно, у похідній друкарні, свою працю “Перло многоцінное...” [30; 31.-S.244; 41.-С.10-11]. Як того й побоювалися у Варшаві, хистка будівля організаційної структури унійної церкви на Чернігово-Сіверщині почала валитися відразу ж по смерті К.Ставровецького. Промовистим свідченням цього є привернення силою Овдіївки, села в якому довгий час проживав архімандрит, до своїх маєтностей чернігівським земським підсудком Якубом Войною Оранським [33.-С.8]. Наступним унійним чернігівським архімандритом на початку правління Яна Казимира був призначений Юзеф Мещерин. Архімандрит без вірних і архімандрії, потівшишись деякий час титулом, 1 липня 1659 р., обґрунтовуючи свій вчинок виконанням численних посольств та неможливістю “хвалити бога у чернігівських монастирях (так!)”, зрезигнував з архімандрії, передавши її до вільного рішення короля [28.-С.157-158]. Найбільш ймовірно, що після цього існуюча лише на папері архімандрія залишалася не обсаджена.

Православна церква на Чернігово-Сіверщині довгий час існувала нелегально. Але місцеві землеволоділці змушені були рахуватися з релігійним визнанням більшості переселенців, які прибували з Наддніпрянщини, Волині, Поділля чи Білорусі. Їм дозволялося будувати церкви, в яких служба йшла за “східним” обрядом. Православні церкви існували, починаючи з 1620-х рр. не лише в селах, а в містечках та містах регіону [27.-С.218-219; 42.-С.60-61]. Після Смоленської війни ситуація православних громад на Чернігово-Сіверщині почала покращуватися. Цьому сприяло як зміна ставлення центральної влади до православної церкви в цілому [46.-S.74-82, 89-90], так і прибуття на Чернігово-Сіверщину значної кількості православної шляхти, яка отримала тут земельні володіння за заслуги у Смоленській війні.

Після того як влітку 1631 р. смоленський і чернігівський архієпископ Ісайя Копинський став київським митрополитом, він висвятив на чернігівську кафедру ігумена Зосиму Прокоповича, який одночасно був намісником Києво-Михайлівського монастиря. Незабаром після обрання на елекційному сеймі 1632 р. митрополитом Петра Могили 3. Прокопович став “блюстителем київських печер”, зберігши за собою титул чернігівського єпископа. Він практично відсторонився від керівництва справами єпархії [34.-С.126-127], що цілком влаштовувало П. Могилу, який ці функції підпорядкував собі. Це було не останнім фактором, який сприяв збереженню титулу за бездіяльним єпископом. Відновлення Чернігівської православної єпархії як повноцінної структурної одиниці Київської митрополії відбулося в ході Визвольної війни, що було закріплено обранням у березні 1657 р. на посаду єпископа Лазаря Барановича і опосередкованим потвердженням цього обрання з боку Б.Хмельницького [26.-С.589-590].

Обережна політика П. Могили, підтримувана більшістю української православної шляхти на чолі з А.Киселем, що давала підстави папській курії, королівській владі та католицькому табору сподіватися на укладення так званої “універсальної унії” [40.-С.139-158], уможливила розбудову сітки осередків православ'я в Чернігівському воєводстві. Це наочно видно на прикладі виникнення тут православних монастирів.

На момент завершення Смоленської війни на території Чернігово-Сіверщини існував, правдоподібно, всього лише один православний монастир – Ветхорождественський у Ніжині [41.-С.195; 38.-С.67]. Ще один православний монастир, що існував у період адміністрації Владислава Вази, – Спаський під Новгородом-Сіверським, внаслідок еміграції після завершення Смоленської війни до Московської держави всіх ченців запустів [41.-С.43-44; 37.-С.214]. У середині 1630-х рр. починається процес заснування нових православних монастирів на Чернігово-Сіверщині. Начебто ще під час Смоленської війни мав бути заснований батуринський Крупницький монастир. За версією монахів монастиря, ще у 1636 р. Єжи Оссолінський надав монастиреві село Обмачів, а у 1640 р. О.Пісочинський – Спаське Поле [41.-С.269-270; 38.-С.273]. Наведений у Філарета текст привілею Є.Оссолінського від 19 жовтня 1636 р. монастиреві на село Обмачів і Веревський млин [41.-С.300-301; 24.-С.224-225] є безумовним фальсифікатом. Про це свідчить титул Є.Оссолінського як київського й брацлавського каштеляна, якими він ніколи не був. Крім того, Обмачів ще у 1638 р. належав О.Пісочинському, який з нього сплатив подимний податок скарбові [1.-Арк.29зв.]. Подібним чином, мало узгоджується з реальним станом речей декларований монахами факт надання у 1640 р. О.Пісочинського монастиреві Спаського Поля, яке перед 1648 р. напевно входило до володінь Пісочинських [2.-Арк.41зв.]. Все-таки, слід вважати, що монастир існував перед 1648 р., а його перебільшені претензії у добу Б.Хмельницького були проявом дуже поширеної в той час тенденції узаконити займанщину, здійснену в період Визвольної війни [26.-С.491,503-504; 24.-С.227-228].

Якщо існування Крупницького монастиря у вказаний період є фактом правдоподібним, але з огляду на відомі нам джерела не остаточно доведеним, то в існуванні протягом 1640-х рр.

фундованих А. Киселем православних монастирів сумніватися не доводиться. У 1642 р. А. Кисіль здійснив фундаційний запис монахам Трубчевського монастиря у зв'язку з планованою передачею Трубчевської волості Московській державі. Запис був затверджений королем Владиславом IV [19.-К.7-8; 26.-С.593-594]. Згодом А. Кисіль відказав на користь монастиря свої маєтності Максаків, Холми, Краснистав, Ядути, Пральники, Високе, а також будинок та хутір Філіпівський у Мені [19.-С.45-46; 25.-С.594-596]. Перевезення монахів з-під Трубчевська на нове місце відбулося у другій половині 1645 – на початку 1646 рр. Доставлена була навіть церква, яку перенесли на плоти і Десною доправили до Максакова [38.-С.512]. Монастир отримав назву від прізвища фундатора – Киселинський; під час Хмельниччини монахи “деідеологізували” назву, замінивши її на “Максаківський”.

Тим же А.Киселем був заснований Макошинський дівочий монастир, якому для утримання було надано ряд млинів, зокрема у с.Величкове [18.-С.86,96].

Вже після початку Визвольної війни, 21 листопада 1649 р., Катерина Угорницька, скарбникова чернігівська, фундувала Омбишський монастир святого Василя, надавши йому свої маєтності Омбиш і Лосинівку та доручивши опіку над ним архімандритові Києво-Печерського монастиря Йосифові Тризні [17.-С.25-26; 27.-С.184-186]. На підставі того, що вже під тим 1649 р. згадується омбишський ігумен отець Іларіон Борисович, О. Лазаревський вважав, що монастир був заснований раніше укладення фундаційного акту. Напередодні Визвольної війни в Омбиші, як вказують свідчення місцевого старожила Грушевського 1745 р., існував дівочий монастир, на користь якого місцеві селяни відбували повинності [38.-С.84-85].

Отже, доволі жвавий православний монастирський рух 1640-х рр. свідчив про крах планів центрального уряду, який після приєднання до Речі Посполитої Смоленщини, Сіверщини й Чернігівщини, планував перетворити їх в оплот не лише польського панування, але міцний осередок католицизму. Якщо стосовно Смоленщини така політика досягла значних успіхів, то на Чернігово-Сіверщині православ'я взяло частковий реванш і напередодні Визвольної війни було панівним з огляду на чисельність вірних.

Джерела та література

1. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. – Від. рукописів. – Ф. 5: Оссолінські. – Спр. 4064.
2. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. – Від. рукописів. – Ф. 5. – Спр. 4145.
3. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 210: Разрядный приказ. – Московский стол. – Д. 79.
4. РГАДА. – Ф. 210: Приказной стол. – Д. 40.
5. РГАДА. – Ф. 389: Литовская метрика. – Оп. 1. – Д. 101.
6. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 211.
7. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 214.
8. РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 219.
9. РГАДА. – Ф. 1473: Поместно-вотчинные архивы юго-западных земель. – Оп. 1. – Д. 927.
10. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Metryka koronna. – Sygn. 174.
11. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Metryka koronna. – Sygn. 180.
12. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Metryka koronna. – Sygn. 185.
13. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Metryka koronna. – Sygn. 186.
14. Archiwum Główne Akt Dawnych. – Teki Naruszewicza. – Sygn. 10: 1613 – 1623.
15. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 365.
16. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 390.
17. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 221.
18. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 261.
19. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 272.
20. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. – Oddz. rękopisów. – Rkps 367.
21. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. – Oddz. rękopisów. – Rkps 330.
22. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. – Oddz. rękopisów. – Rkps 991.
23. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – М., 1953. – Т. 1: 1620–1647.
24. Генеральное следствие о маєтностях Нежинского полка 1729-1730 г. (Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии). – Чернигов, 1901. – Вып. I.
25. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729-1730 г. (Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии). – Чернигов, 1908. – Вып. III.
26. Документи Богдана Хмельницького 1648 – 1657 / Упорядн. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961.

27. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. — Чернигов, 1866. — Вып. III: Полк Нежинский.
28. Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV — XVII ст. / Підгот. П. Кулаковський. — Острог; Варшава; М., 1999. — Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652 — 1673 рр.
29. Русина О. Грамоти новгород-сіверському Спасо-Преображенському монастирю (у копіях севського походження) // Український археографічний щорічник. — К., 1993. — Вип. 2.
30. Tranquillus Stavroveckij Cyrillus. Perlo Mnohoscénnoje (Černěhov 1646). — Köln; Wien, 1985. — Т. 2: Kommentar (H.Trunke).
31. Wagilewicz J.D. Pisarze polscy Rusini, wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini / Przyt. R.Radyszewskij. — Przemyśl, 1996.
32. Volumina legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J.Ohryzko. — Petersburg, 1859. — Т. III: 1609-1640.
- 32a. Volumina legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ab anno 1347 ad annum 1780 / Ed. J.Ohryzko. — Petersburg, 1859. — Т. IV: 1641-1668.
33. Верзилов А.А. Униатские архимандриты в Чернигове. — Чернигов, 1903.
34. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. — К., 1998. — Т. II: XVII ст.
35. Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (с 1609 г.). — СПб., 1912. — Вып. 6: 1629-1632 гг.
36. Куракин Ю.Н. Распространение католичества и униатства на землях Черниговского воеводства Речи Посполитой в первой половине XVII в. // Славяне и их соседи. Католицизм и православие в средние века. — М., 1991.
37. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Масериалы для истории заселения, землевладения и управления. — К., 1888. — Т. 1: Полк Стародубский.
38. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. — К., 1893. — Т. 2: Полк Нежинский.
39. Марков М. О достопамятностях Чернигова. — Чернигов, 1816.
40. Плохий С.Н. Папство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI — XVII вв. — К., 1989.
41. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1873. — Кн. 3: Мужеские монастыри.
42. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1873. — Кн. 5: Губернский город Чернигов. Уезды Черниговский, Козелецкий, Суражский, Кролевецкий и Остерский.
43. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1873. — Кн. 6: Уезды Новгород-Северский, Сосницкий, Городнянский, Конотопский и Борзненский.
44. Флоря Б. Унійна церква на Смоленщині // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. — Львів, 2000. — Ч. 2.
45. Długosz T. Dzieje diecezji Smoleńskiej. — Lwów, 1937.
46. Dziegielewska J. O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV. — Warszawa, 1986.
47. Gorzkowski M. Dominikanie za Dnieprem. Szkic historyczny. — Kraków, 1876.
48. Krajcar J. Religious Conditions in Smolensk, 1611 — 1654 // Orientalia Christiana Periodica. — 1967. — № 2.
49. Wołyński (Giżycki J.M.) Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji Ruskiej. — Kraków, 1923.
50. Załęski S. Jezuici w Polsce. Kolegia i domy założone w drugiej dobie rządów Zygmunta III i za czasów Władysława IV (1608 — 1648). — Kraków, 1905. — Т. IV.

Summary

The article investigates the genesis of interchurch relations on the territory of the Chernihiv-Siversk land under the Polish-Lithuanian Commonwealth. The author carefully analyzes the policy of the central government that supported the advancement of catholic communities and development of the Union Church. This policy failed. After losing the leading role in 1618, the Orthodox Church, mainly through the development of monastic congregations, started regaining its influence after the War of Smolensk (1632–1634). The uprising of Bohdan Khmelnytsky considerably increased those changes and made the further expansion of the Catholic and Union Churches impossible to this region.